
Crnogorska država pred izazovima budućnosti (O državotvornim kušnjama crnogorskog građanina)

DRAGUTIN LALOVIĆ*

Sažetak

U prvom dijelu rada autor iznosi nekoliko teza o dilemama s kojima se suočava projekt konstituiranja pune crnogorske državnosti. Postavlja pitanje može li Crna Gora razviti svoju punu modernu državnost u bar u nekome ustavnom okviru zajedničke savezne države? Iz tog pitanja slijedi i drugo: može li se ikakva postjugoslavenska državna zajednica uopće konstituirati kao suverena, demokratska i federativna država. Drugi dio rada sadrži skicu za inicijalnu politološku analizu smisla i dometa novoga ustavnog sporazuma o rekonstrukciji političkih i ekonomskih odnosa Srbije i Crne Gore.

Ključne riječi: državnost, Crna Gora, Srbija, demokracija, ustavni sporazum

Preliminarna napomena **

Politološki pristup analizi i vrednovanju razvojnih perspektiva crnogorske države definiram i zagovaram kao pristup *političke razboritosti*, kao spoj apstraktnih teorijskih načela, važećih za modernu državu kao takvu i konkretnih strukturnih i konjuktivnih obilježja situacije u Crnoj Gori.

Stoga je moj početni stav, koji bi morao biti mjerodavan za svakog vanjskog analitičara, *receptivan*, u smislu voljnosti i sposobnosti da se čuje i objektivno vrednuje argumentacija domaćih analitičara.

Ističem tek jedan poučan primjer. Neću pretjerati ako apodiktično upozorim, na osnovu svoga istraživačkog osvjedočenja, da nijedna vanjska analiza (a uostalom, ni domaća) ne može biti sasvim ozbiljno shvaćena ako nije

---

* Dragutin Lalović je docent na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

** Ovaj je tekst proširena i doradana verzija autorovih dvaju izlaganja na međunarodnoj konferenciji "Crna Gora i Evropa", održanoj 15.-17. ožujka u Hercegovini.

s dužnom pažnjom promislila strategijsku analitičku mjerodavnost crnogorskoga nacionalnog programa, pod nazivom "Crna Gora pred izazovima budućnosti", koji je na širokoj personalnoj osnovi i na bazi široko provedene javne rasprave (1996.-1999.), sačinila Matica crnogorska.

Otuda i *par titre*, moj mali *homage* tome kapitalnome dokumentu crnogorske političke razboritosti.

Sukladno naznačenoj metodičkoj suzdržanosti, najviša je aspiracija ovog priloga da ponudi, u prvome dijelu, nekoliko teza za raspravu o nekim dilemama s kojima se, po mom sudu, suočava projekt konstituiranja pune crnogorske državnosti.

Drugi dio priloga sadrži skicu za inicijalnu politološku analizu smisla i dometa novoga ustavnoga sporazuma o rekonstrukciji političkih i ekonomskih odnosa Srbije i Crne Gore.

I.

O nacionalnoj državi kao pretpostavci političkog subjektiviranja

Nema dvojbe da je Crna Gora je i povijesno priznata (od 1878.) i postojeća država; kako ustavno, kao "suverena republika" u jugoslavenskoj federaciji; tako i faktički, po funkcijama koje su u nadležnosti njezinih državnih organa zbog dezintegracije savezne države.

Osnovno je, principijelno i faktički, pitanje: može li Crna Gora razviti svoju punu modernu državnost u barem u nekome ustavnom okviru zajedničke savezne države? Iz čega slijedi novo, nezaobilazno pitanje: može li se ikakva postjugoslavenska državna zajednica uopće konstituirati kao suverena (pravna), demokratska i federativna država?

U demokratskoj političkoj teoriji to se pitanje mora preformulirati i postaviti sa stajališta crnogorskog građanina (kao mogućeg *citoyena*) i tada glasi: može li crnogorski čovjek svoju pravnu sigurnost (kao državljanin), svoj politički subjektivitet (kao građanin) i svoju ekonomsku slobodu (kao privatni vlasnik) ostvariti u nekom rekonstruiranom jugoslavenskom državnom okviru? S istim se pitanjem suočava i građanin Srbije, druge države koja se suočava s istovjetnim izazovom.

Sa stajališta crnogorskog građanina, građanina Crne Gore, postavlja se dakle pitanje najpogodnijega *ustavnog okvira* njegova političkog subjektiviranja. Otvoreno mu se nude **tri legitimna prijedloga**, između kojih se mora slobodno odlučiti: **federacija** (nova) sa Srbijom, **konfederacija** (savez nezavisnih država) sa Srbijom, i **nezavisna država** (bez ikakvih posebnih veza sa Srbijom).

Ne bi se, međutim, smjelo previdjeti da je u igri zapravo još jedno rješenje, koje se možda otvoreno ne smije jasno i razgovijetno obznaniti, ali se zato može prikriveno, u prihvatljivijoj formi, nuditi kao "politički reali-

zam". Imam na umu tzv. velikosrpsko rješenje, koje dovodi u pitanje crnogorskog građanina kao takvoga i njegovu državu posljedično. Takva se orijentacija kadšto očituje na naoko tek foklorni način, mitingaški, u znaku slogana "ovo je Srbija", kojim se negira i sama nacionalna i državna individualnost Crnogoraca. Po mojem sudu, budući da se ne može otvoreno zastupati, ona se plasira u naoko "probavljivijoj" varijanti jugoslavenstva i jugoslavenskog jedinstva, štoviše "jačanja jugoslavenske demokratske federacije".

Neobično je važno prepoznati ovo već uvriježeno "prerušavanje", koje nikoga u Crnoj Gori ne može prevariti, počevši od onih koji mu pribjegavaju, ali može zbuniti evropskog promatrača, iznenađenoga zbog apriornog "antijugoslavenstva". Ne, nije riječ o tome, nego o obrani od hegemonijskih nastojanja da se nekoć plemeniti ideal povezivanja južnoslavenskih naroda iskoristi za potpuno desubjektiviranje Crnogoraca i Crne Gore kao državnog subjekta.

Je li moguća neka "nova Jugoslavija", kao uistinu savezna država?

I prema ekspertizama evropskih institucija, striktna federacija nije moguća; stoga oni predlažu neku vrst "asimetrične unije", preraspodjele nadležnosti, uz rekonstrukciju danoga jugoslavenskog okvira. Prema tom stajalištu, nacionalne države (pogotovo "male") nemaju nikakve perspektive. Pritom se priželjkuje demokratska rekonstrukcija danoga *jugoslavenskoga državnoga okvira* kao najracionalnije forme posredovanja integracije Crne Gore u evropski sustav država.¹ Ali se previđa da on to može biti, samo ako se sama Jugoslavija definira kao nacionalna država, kao složena politička zajednica, u čijem su sastavu Srbija i Crna Gora. Ali nije tako! Već je i Ustavom SFRJ iz 1974. godine Jugoslavija bila definirana kao politička zajednica koju tvore "suverene republike", kao instrument njihove zajedničke volje, a ne kao neki politički entitet iznad republika i njihovih naroda.

Stoga je posljednja Jugoslavija moguća i održiva samo kao slobodni savez "suverene" Srbije i "suverene" Crne Gore, na osnovama pune ravnopravnosti i uzajamnosti.

1 Usp. u tom smislu ekspertizu CEPS-e (Centre for European Policy Studies), pod naslovom *A European Solution for the Constitutional Future of Montenegro*; analizu je priredila skupina analitičara, pod vodstvom Michaela Emersona, kao predložak za raspravu na međunarodnoj konferenciji u Bruxellesu, na temu "Crna Gora i Evropa" (krajem veljače 2001. godine). Tekst nudi "evropsku soluciju" ili "evropski model" za Crnu Goru, temeljeći ih na slijedećemu: Evropska unija danas je takva "politička zajednica u kojoj je umnogome oslabljen primat 'suverene nacionalne države', osobito za male države [...] U toj modernoj Evropi zastarjele borbe za nezavisnost i suverenost države ustupaju mjesto mnogostrukim povezanostima, preklapajućim političkim strukturama. To su nisu puke akademske apstrakcije političkih znanstvenika. To je moderna evropska formula za mirnu multinacionalnu i multietničku integraciju" (str. 2).

Je li zajednička država kao takva moguća ovisi o tome jesu li države, koje ju tvore, voljne i sposobne da se konstituiraju kao suverene pravne države. A takva država podrazumijeva *samoograničavanje političke vlasti na vlastiti teritorij i vlastite građane*. Suverena je, dakle, samo ona država koja priznaje svoje *granice prema vani*, s drugim državama, koja ne pretendira na tuđe teritorije, na teritorije drugih država. Ali, ona poštuje i svoje *granice prema unutra*, jer joj je svaki njezin građanin bitan (neovisno o njegovim partikularnim određenjima, uključujući i etničku pripadnost). Riječju, suverena (pravna) je samo ona država koja priznaje svakog svog državljanina, koja zna da postoji zbog njega, da mu osigura njegova temeljna osobna prava, napose pravnu sigurnost i privatno vlasništvo.

Koliko mogu prosuditi, Crna Gora zadovoljava taj temeljni uvjet moderne državnosti. Problem je, međutim, u tome što ga savezni partner ne želi ili ne može zadovoljiti. Srbija naime nije voljna i sposobna *samoograničiti svoju političku vlast*, u svojim danim granicama. Prosudujem da je njezina bazična nacionalna ideja "svi Srbi u jednoj (čitaj: srpskoj) državi" – što je i više i manje od njezinog današnjeg teritorija – i glavni problem s kojim se Evropa mora suočiti eda bi se ova naša regija napokon stabilizirala u svima prihvatljivom sustavu međudržavnih odnosa.

Koji bi modus odnosa između Crne Gore i Srbije bio najprimjereniji?

Još uvijek nominalno postojeća SR Jugoslavija posve je dezintegrirana država – s elementima unitarizma i elementima posvemašnjeg odvajanja. Sa sadašnjim stupnjem zajedništva nitko nije zadovoljan: jedni bi htjeli reintegraciju (ili barem tako nastupaju), dok druga strana tvrdi da je dezintegracija nepovratna a odvajanje neupitno i jedino moguće. Kako, dakle, definirati stupanj poželjnog (funkcionalnoga i pravednog) zajedništva Srbije i Crne Gore? Na odgovornim je političarima obje države, uz dobre usluge evropskih državnika, da s tim pitanjem suoče, paralelno, i crnogorskog i srpskog građanina. A to se može učiniti samo na referendumu, kao nužnom proceduralnom preduvjetu demokratskoga – jedino legitimnoga – opredjeljivanja poželjnog modusa odnosa između Crne Gore i Srbije. Sve je ostalo načelno neprihvatljivo čak i kada je pametno i dobronamjerno – nitko nema pravo vjerovati da bolje od samih građana zna što je u njihovu vitalnom interesu.

Koji su modusi odnosa Srbije i Crne Gore najprimjereniji ovisi o brojnim elementima, ali ipak ponajprije o stupnju međusobnog povjerenja. Sa stajališta Crne Gore, razumljivo je da je kao partner, ma u kom smislu, nužno: 1. da se sama Srbija konstituirala kao suverena država (u rečenom smislu); 2. da se sama Srbija iznutra rekonstruirala kao savezna država; 3. da vodeći srpski političari svojim postupcima uvjerljivo iskažu političku volju

za određenim stupnjem demokratskoga zajedništva (u ovom posljednjem smislu, samo kao ilustracija: upravo je takva politička volja izostala nakon srpskoga "oktobarskog prevrata", što se brutalno očitovalo u zadržavanju neustavnih odredbi o predsjedniku SRJ, kojima je Milošević u srpnju 2000. godine, Jugoslaviju i formalno dokinuo kao federativnu državu).

Je li moguća Crna Gora kao demokratska država?

Evropskoj zajednici demokratskih država potrebna je, dakako, samo demokratska Crna Gora; ali i obrnuto, demokratskoj je Crnoj Gori potrebna samo demokratska Evropa. Lako je dokučiti zašto Jugoslavija ne može biti pravno-politički okvir subjektiviranja crnogorskog građanina – danas, kao ni jučer (uključujući i SKJ), nema relevantne *jugoslavenske političke stranke* (*dakle, političkih udruženja jugoslavenskih građana*). Sve su političke stranke organizirane da djeluju u svojim nacionalnim državnim okvirima – nema, primjerice, moćne socijaldemokratske stranke, koja bi mogla uspješno djelovati na cijelom području zajedničke države. To ponajbolje svjedoči o tome da su Crna Gora i Srbija prirodni državni okviri organizacije političkog procesa, u kojem su političke stranke glavni akteri. I više od toga, kada je riječ o Crnoj Gori: politička stranka, kao udruženje crnogorskih građana, može biti odgovoran akter demokratskoga političkog procesa samo ako priznaje i poštuje državni i ustavni okvir u kojem je organizirana. Stranke koje ga ne poštuju, ne poštuju ni svoje članstvo niti crnogorsku javnost: stoga se od glavnih faktora međunarodne politike očekuje da nedvosmisleno obeshrabre takve antidemokratske (jer nisu i ne žele biti udruženja crnogorskih građana, građana crnogorske države), a time i anticrnogorske i antievropske političke grupacije i ideologije.

Kakva je demokracija moguća u crnogorskom društvu?

Kakav politički sustav može optimalizirati demokratske političke procese u Crnoj Gori, osnovno je pitanje koje se postavlja analitičaru crnogorskih političkih procesa. Primjerice, da li Crnoj Gori odgovara više monistički ili dualistički parlamentarni sustav, ovisi prvenstveno o tipu stranačkog sustava koji postoji u Crnoj Gori, kao i o karakteru i jačini strukturno-društvenih i ideološko-simboličkih *cleavegesa* koji postoje u crnogorskom društvu. Promatrajući sa strane, moja je impresija da i u Crnoj Gori (premda manje izrazito nego u nas u Hrvatskoj) možemo prepoznati neke elemente tzv. *polariziranog pluralizma* (po poznatoj Sartorijevoj tipologiji). Izdvajam tri elementa: 1) jaka ideologijska distanca između stranaka (izrazom, čini se, prvenstveno simboličko-ideologijskih raskola u crnogorskom društvu); 2) postojanje *protusistemskih stranaka* (onih koji ne priznaju postojeći re-

žim i osporavaju njegovu legitimnost); d) stranačka dinamika i natjecanje centrifugalnog tipa. Ipak, ostaje upitno je li prisutan i glavni strukturni element bez kojega se ne može još govoriti o sustavu nefunkcionalnoga polariziranog pluralizma. Riječ je o stupnju fragmentacije crnogorske političke scene, jer se za postojanje polariziranog tipa zahtijeva da u stranačkom sustavu djeluje 5-7 relevantnih parlamentarnih stranaka.² Stoga smo suočeni s pitanjem precizne dijagnoze poteškoća i mogućnosti pred kojima se nalazi demokratski proces u Crnoj Gori, ako se složimo s time da je današnja demokratska država *stranačka država*, da su političke stranke glavni i organizirani izraz subjektiviranja čovjeka kao građanina. Drugim riječima, pitanje glasi: jesu li političke stranke u Crnoj Gori voljne i sposobne (programatski, organizacijski, personalno) politički integrirati crnogorske građane u crnogorski politički sustav? Naime, u uvjetima još nedovršene i neizgrađene države, a s prenaplašenom ulogom represivnoga (policijskoga) aparata, u prvi se plan dramatično ističe problem *integrativne funkcije* političkih stranaka u oblikovanju ustavnog konsenzusa i poštivanju parlamentarnih pravila političke igre.

Hoće li se u Crnoj Gori razviti umjereni, funkcionalni politički pluralizam, presudno dakle ovisi o htijenju i sposobnosti crnogorskih stranačkih formacija da se konzistentno profiliraju kao **političke stranke**, prema u tom smislu regulativno važnom klasičnom određenju *političkoga* u određenju političke stranke: "*politička stranka je ona koja se nadahnjuje nekim političkim načelom i koja slijedi neki politički cilj. Naziva se 'političkom' zato što je u harmoniji s državom, uskladiva s njome, odana općem dobru... Ali stranka je puka frakcija kada se postavlja iznad države, kada interese države podređuje svojim, cjelinu dijelu*" (Bluntschli, 1879.).

Da zaključim: Crna Gora od Evrope očekuje mnogo, i više od onoga što Evropa očekuje od nje. Da bi bio sutrašnji građanin demokratskih država Evrope, građanin Crne Gore mora već danas biti politički subjekt u svojoj nacionalnoj državi. A bez slobodnoga referendumskoga izjašnjavanja o budućem ustavnom liku svoje države, njegovo je političko subjektiviranje jedva zamislivo. To je i osnovni neposredni test za sva političke stranke u Crnoj Gori prema kojem se nepogrešivo može ocijeniti njihov državotvorni i demokratski potencijal, njihova sposobnost da budu doista **političke stranke** u harmoniji s demokratskom crnogorskom državom.

2 Podsjećam da je najnoviji školski primjer takvog tipa negativnoga političkog pluralizma bio srpski stranački sustav (u doba Miloševićeva autokratskog režima), koji je, osim spomenutih, iskazivao i slijedeće značajke: "dvostrana opozicija" (gdje su raskoli između opozicionih stranaka jači negoli oni između opozicionih i vladajuće stranke; centralna je pozicija vlasti zaposjednuta (zbog čega nema dvostrane interakcije između stranaka, nego je interakcija trostrana) (vidi: G. Sartori, *Parties and party systems*, sv. I, Cambridge University Press, New York, 1976., str. 126-139). U tom smislu, srpski partijski sistem, prema preciznoj analizi, doista bi se mogao označiti kao pravi primjer "polariziranog pluralizma", koji je svjedočio o golemom deficitu legitimnosti cijelog režima (vidi: V. Goati, *Partije Srbije i Crne Gore u političkim borbama od 1990 do 2000*, Conteco, Podgorica, 2000, str. 196-198).

II.

U ovom dijelu izlažem skraćenu *case study* međudržavnog sporazuma, nazvanog "Političke osnove za preuređenje odnosa Srbije i Crne Gore", koji je potpisan u Beogradu, 14. ožujka 2002. Svoju politološku prosudbu sporazumom utvrđenog načina rješavanja crnogorskoga državnog statusa nudim tek kao poticaj domaćim analitičarima za cjelovitiju i točniju prosudbu. Sa uvodno naznačenoga stajališta političke razboritosti, beogradski sporazum ocijenjujem kao pozitivan korak u pravcu *dovršenja crnogorske nacionalne državnosti, ali još ne i u pravcu demokratske i ustavne države.*

O prvim političkim i stručnim reakcijama crnogorske javnosti, u domovini i iseljeništvu, na beogradski sporazum

Kada je riječ o *političkim* reakcijama u domovini, većinsko je raspoloženje, što je psihološki potpuno razumljivo, krajnje negativno. Toliko iščekivani referendum brutalno je odložen za pune tri godine. Za nezavisnost opredijeljena crnogorska demokratska javnost Sporazum doživljava kao kapitulaciju pred diktatom evropske birokracije, koja grubo krši temeljno ustavno pravo crnogorskog naroda na vlastitu samostalnu državu. Smatra se da su crnogorski predstavnici kukavički i sramno podlegli pritisku i izneverili sami sebe i Crnu Goru.

Manjinsko raspoloženje tzv. projugoslavenskog bloka gotovo je euforično. Smatraju da je Sporazumom sačuvana, pod protektoratom međunarodne zajednice, zajednička država, čime su definitivno poražene "separatističke" snage nacionalističkih pustolova.

Obje nas reakcije suočavaju s upravo nevjerovatnim paradoksom: tobožnja projugoslavenska opcija slavi ukidanje Jugoslavije kao svoju veliku pobjedu! A ona procrnogorska začudo zdvaja. Da nije otužno, bilo bi školski primjer "komedije zabune". Da je riječ o velikome povijesnom porazu jugoslavenske opcije najrječitije može posvjedočiti točna i precizna politička ocjena Sporazuma doista projugoslavenske Narodne socijalističke stranke (čiji je počasni predsjednik Momir Bulatović), koja je optužila lidere koalicije "Za Jugoslaviju" za besramno licemjerje: "Predrag Bulatović, Dragan Šoć i Božidar Bojović **raduju se i slave ukidanje države koja ih je dovela na vlast i čije ime nose.** To se nije događalo u istoriji nastanka, razvoja i nestanka državnih zajednica u svijetu. Novo, neviđeno i nečuveno 'državno' tvoriteljstvo (SICG) je bez ekonomske suverenosti i kao takvo je **unaprijed osuđeno na nestajanje.**" (*Vijesti*, 17. 3. 2002.; potcrtao – D. L.).

Valja uočiti još jedan paradoks: u svemu inače suprotstavljene strane slažu se, čini se, samo u jednome: u procjeni da Sporazum označuje neminovan flijasko političke karijere predsjednika Crne Gore, koji ne može preživjeti krah svoga političkog projekta nezavisne Crne Gore. Na primjer, u

izjavi za javnost SNP-a ocijenjeno je da je Đukanovićeve "pozicija potpuno uzdrmana", i to zato što je "iznevjerio separatističku opciju i bacio u očaj svoje strastvene sljedbenike. Jedino nije iznevjerio sebe i svoju pretjeranu želju za vlašću po svaku cijenu" (*Pobjeda*, 23. 3. 2002.). Na drugoj strani političkog spektra, glasnogovornik Liberalnog saveza Slavko Perović osuđuje Đukanovića za "izdaju neviđenih razmjera", za "nečuven čin koji nema uporedne linije u novijoj evropskoj istoriji" i presuđuje: "Vlast koja je prevarila na tako beskrupulozan i brutalan način, sada pokušava da svoju političku i svaku drugu podlost pretvori u pobjedu." (na istom mjestu).

I prve reakcije u iseljeništvu bile su potpuno emotivne, ogorčene i isključive. Teško da se može naći autentičnije svjedočanstvo osjećaja očajanja i prkosa nego što je reakcija iseljenika iz Crnogorske asocijacije Amerike i Kanade, koji su ocijenili da je Sporazumom "crnogorski narod još jednom prevaren i ponižen". Oni su "zapanjeni" "kalkulantskim, kukavičkim i podaničkim potezima crnogorskih čelnika, koji neovlašćeni od Boga, crnogorskog naroda i Skupštine potpiše **praktično ukidanje crnogorske države**" (navedeno prema *Montenetu*, u rubrici Pisma).

Vodeći računa o takvome, razumljivom ali i po same Crnogorce krajnje opasnom malodušju, Crnogorska svjetska asocijacija uputila je veoma razložan poziv za "punu prevlast razuma", ističući da "u ovim sudbonosnim trenucima za sve nas, nije vrijeme za očajavanje i emocije... iako nije sve onako kako smo željeli i očekivali". Sporazum treba shvatiti kao "privremeno rješenje", nakon kojega je nastala "veoma složena i teška situacija", ali su i položene "zdrave osnove" za jačanje pokreta za nezavisnu Crnu Goru, apelirajući da se u taj pokret uključe "sve snage u Crnoj Gori koje promovišu i zastupaju ideju državnog suvereniteta" (*Pobjeda*, 23. 3. 2002.).

Prve su reakcije *stručne* javnosti izložene na međunarodnoj konferenciji "Crna Gora i Evropa", koja je održana u Herceg Novome 15.-17. ožujka 2002. Ocjene su, dakako, bile kompleksnije i analitičnije, ali se može reći da je prevladavala kritička procjena o Sporazumu kao sadržajno i proceduralno veoma lošem rješenju, koje će politički destabilizirati Crnu Goru i ugroziti njezine demokratske i ekonomske reforme. Takvu je negativnu ocjenu najuvjerljivije obrazložio prof. Milan Popović, koji je upozorio na loše ili nejasne strane političkog sporazuma te naglasio da njime "Crna Gora ulazi u zonu opasne državne i političke krize". (*Pobjeda*, 17. 3. 2002.).

Od *pozitivnih* ocjena Sporazuma izdavam mišljenje Janoša Bugajskoga, direktora Instituta za Istočnu Evropu u Washingtonu (koji je na skupu održao veoma zapaženo izlaganje o vitalnosti malih evropskih država). Po njemu, uprkos tome što sadrži "mnogo neriješenih pitanja", Sporazum je važan korak u pravom smjeru: "Sporazum je prelazno rješenje koje omogućava da se Crna Gora afirmiše kao međunarodni subjekt. On, istina, odlaže sticanje suvereniteta Crnoj Gori, ali ga ne eliminiše, već **omogućava Crnoj Gori postepeno kretanje ka suverenosti i međunarodnom priznanju**" (na istom mjestu; potcrtao – D. L.).

Na skupu sam, u dijalogu s kolegama, izložio prvu politološku prosudbu mogućih argumenata za i protiv Sporazuma i zaključio da je on pozitivan korak prema dovršenju crnogorske nacionalne državnosti (na istom mjestu).

O urlinama i manama Sporazuma

Daleko najvažniji rezultat je ukidanje Jugoslavije kao kvazizajedničke države. Ukidaju se sve jugoslavenske institucije, čiju legalnost i legitimnost Crne Gora dosada nije priznavala (predsjednik SRJ, savezni parlament, Vlada, Vojska SRJ). Delegitimiraju se projugoslavenske formacije u Crnoj Gori i Srbiji, koje su dosad uživale podršku međunarodne zajednice kao tobožnji faktori stabilnosti. Rješava se teško pitanje vojske, koja više nije jedinstvena (vojni se rok služi u matičnoj državi). Ostalo je neriješeno samo još pitanje međunarodnopravnog subjektiviteta Crne Gore, koji se još ostvaruje preko "državne zajednice" zvane "Srbija i Crna Gora", pri čemu je zajamčena puna ravnopravnost rotacijom predstavnika "država-članica" na funkciji ministra vanjskih poslova.

Riječju, Sporazumom Crna Gora ne gubi ništa što je već bila stekla kao država, nego čini značajan korak i pol prema dovršenju svoje državnosti. Izbjegnuto je unutarcrnogorski raskol, koji bi se neizbježno dogodio održavanjem referenduma, čije bi rezultate poražena snaga odbila priznati. Veoma je važno da su se ovim aktom i predstavnici Evropske unije i predstavnici Srbije obvezali da će priznati rezultate budućeg referenduma o crnogorskoj nezavisnosti. I najvažnije: time je **osiguran miran rasplet političke drame i civiliziran razlaz Srbije i Crne Gore.**

Bitne su slabosti proceduralne prirode. Crnogorski predstavnici nisu bili ovlašteni potpisati akt koji flagrantno krši temeljne odredbe Ustava Crne Gore i prihvatiti moratorij na ustavni referendum od tri godine; pristali su čak i na to da će Crna Gora izvršiti promjene svog ustava ili donijeti novi ustav do kraja 2002. (što se prema Ustavu, čl. 2., može provesti samo putem referenduma). Time su, na svoju odgovornost, uveli zemlju u neku vrst izvanrednog stanja (derogirajući ustavnu odredbu, čl. 4. o vladavini prava, kojom se ustvrđuje: "vlast je vezana ustavom i zakonom"). Predsjednik Crne Gore usudio se preuzeti suverene prerogative, ako se suverenost definira kao "moć odlučivanja o izvanrednom stanju" (C. Schmitt). Sporazum je nevjerodostojan i zbog toga što ga je potpisao nelegalni i nelegitimni predsjednik SRJ (koga Crna Gora dosad uopće nije priznavala). A kakva je to nova zajednica "Srbija i Crna Gora", čiji osnivački akt nije potpisao legalni (premda i posve nelegitimni) predsjednik Srbije?

Tko strogo i formalistički prosuđuje da je samim tim Sporazum pravno i politički nevjerodostojan neka po savjesti riješi slijedeću dilemu: je li trebalo ovim aktom priznati, na tren, Koštunicu kao zakonitog pregovarača i dopustiti mu da sam sebe svojom rukom zakonito ukine? Da ili ne?

O ulozi predsjednika Mila Đukanovića u pregovaračkom procesu. Je li riječ o porazu ili o pobjedi?

U pregovaračkome šahovskom dvoboju Koštunica-Đukanović, nema nikakve dvojbe tko je izašao kao pobjednik. Koštunica se zalagao za "jačanje jugoslavenske federacije", i potpisao ono što nije htio. Njegov protivnik, u defanzivnom stavu, branio je projekt crnogorske suverene države, i potpisao upravo ono što je htio.

U istina ne sasvim regularnoj partiji, gubitnik je Koštunica koji je, premda neovlašteno, stavio svoj potpis pod akt o ukidanju Jugoslavije, što-više, ukinuo je i svoju vlastitu funkciju. Politički motivi posljednjeg predsjednika SR Jugoslavije ipak nisu mazohistički: sada se "vraća" u Srbiju, gdje će zacijelo slavnodobitno izjaviti, slijedeći primjer posljednjega predsjednika SFRJ Stipe Mesića: "Zadatak je obavljen. Jugoslavije više nema". S takvim političkim kapitalom ovaj se žestoki srpski nacionalist (i osvjedočeni neprijatelj same ideje Jugoslavije) očito nada da će preuzeti moćnu funkciju predsjednika Srbije.

Sporazum ocijenjujem razboritim državničkim potezom, vrhuncem političke vještine crnogorskog predsjednika. Uspio je navesti evropske posrednike da ga prinude da učini upravo ono što on želi učiniti, ali što zbog dubokih podjela u Crnoj Gori i velikog pritiska iz Srbije, nije bio u stanju sam učiniti. Sada mu je Evropa makla s puta posljednje prepreke na putu ka punoj državnosti, osim one završne (o međunarodnom subjektivitetu), koju mora čekati još tri godine. A u međuvremenu bi Crna Gora još bila ovlaštena da u razdoblju od pola mandata vodi "zajedničku" vanjsku politiku "Srbije i Crne Gore".

Po mom sudu, Sporazum ipak nije trijumf Mila Đukanovića, nego je naprotiv početak njegove silazne putanje. Njegov autoritarni model vladavine mogao je biti prihvaćen kao djelotvoran u otporu hegemonističkim pretenzijama i u tvrdom nadmudrivanju s bezdušnim eurokratima. Ali, crnogorska demokratska javnost s pravom zazire od političara – koliko god on bio sposoban – koji vjeruje da može sam odlučivati o sudbonosnim državnim pitanjima. Teorijski rečeno: **dosad je Đukanović s pravom smatran zalogom nezavisne nacionalne države, odsada će biti doživljen kao možda ključna prepreka uspostavljanju demokratske i ustavne države.** Očekujem da će na slijedećim predsjedničkim izborima crnogorski građani izabrati onoga kandidata koji će im pružiti jamstva da će odlučivati s njima, a ne umjesto njih. A u opoziciji (u kojoj još nikada nije bio!), kao lider jake političke stranke imat će priliku dokazati se i kao političar demokratskog profila. Čovjek njegovih političkih sposobnosti bit će nezao-bilazan i u pravome demokratskom ambijentu.

Potpisivanje ovog Sporazuma, bez suglasnosti koalicijskih partnera, veoma je hrabar i gotovo samoubilački potez crnogorskog predsjednika. Svu je odgovornost preuzeo na sebe, svjestan da takva odluka ne može biti popu-

larna, da će sa svih strana biti izložen žestokim osporavanjima, pa i optužbama za izdaju nacionalnih interesa. Ali je znao da takvu odluku, kao samoiznuđeni minimum osiguranja daljnjeg koraka prema suverenosti, mora (čak i izričitim ustavnim odredbama uprkos) donijeti sam. Ta tko bi drugi? Žrtvovao je sebe da bi Crna Gora dobila tešku partiju s nadmoćnim protivnikom. Morao je biti svjestan posljedica po svoju ličnu političku sudbinu: oni koji mu ni dosad nisu vjerovali, do kraja će ga zamrziti; oni pak koji ga cijene bit će zastrašeni da na sebe i za sebe preuzima misiju oca nacije. A svi će, žurno, u njegovu političkom majstorstvu vjerovati da prepoznaju demonsku volju za moć, kojoj slobodni građanin i ponosni Crnogorac ne smije vjerovati ni kada mu najbolje darove donosi.

*O karakteru buduće državne tvorevine
(federalni, konfederalni elementi, ali i oni koji su labaviji od
nekih postojećih rješenja u EU, poput valute, tržišta, carina)*

Nova "državna zajednica" puki je institucionalni provizorij, prelazni aranžman, za paralelno mirno oblikovanje Srbije i Crne Gore u samostalne nacionalne države. Već sam njezin naziv onemogućuje simboličku identifikaciju s njome. Kako bi se zvao građanin te "Srbije i Crne Gore"? Možda, "Crni Srbin"? U tom je smislu, veoma karakteristična izjava Vladana Batića, ministra pravde Srbije i predsjednika srpskih demokršćana, koji je ocijenio da rješenje iz Sporazuma "više nije čak ni konfederacija" i zaključio da je krajnje vrijeme za samostalnu državu Srbiju, te najavio kampanju za održavanje referenduma o državnompravnom statusu Srbije.

O karakteru nove "državne zajednice", na ekonomskom planu, mjerodavna je ocjena vrsnog stručnjaka Božidara Đelića, ministra financija Srbije, koji je izjavio da sporazum o preuređenju odnosa Srbije i Crne Gore "podrazumeva da se **Srbija u ekonomskom pogledu potpuno zaokruži tako da će imati sve elemente suverene zemlje**". Istaknuo je, s pravom: "Savezna uprava carina postaće srpska carina... Narodna banka postaće Narodna banka Srbije. **Umesto dve, stvorićemo jednu efikasnu srpsku administraciju**... Od sada će se sve što je potrebno nekom investitoru nalaziti u nadležnosti republičkih organa: od carinskih propisa i tarifa, preko zakona o stranim investicijama, do zakona o bankama, monetarnoj i fiskalnoj politici" (novosadski *Dnevnik*, 17. 3. 2002.).

Što važi za Srbiju, važi i za Crnu Goru. Objе države potpuno će zaokružiti sve elemente svoje ekonomske i političke suverenosti. Ako je to dominantna politička volja u objema država, kao što jeste, tada ni "originalni" institucionalni aranžman ne može biti prepreka tome procesu.

O mogućim opstrukcijama Sporazuma, s obzirom na činjenicu da se o njemu moraju izjasniti dva parlamenta (i to dvotrećinskom većinom)

Bit će mnogo buke i bijesa, ali će Sporazum biti izglasan. Nema razumne alternative. Alternativa je politički kaos. Za Crnu Goru bi bilo važno da ga podrže demokratske i reformske snage procnogorske koalicije, da ga ne prepuste nedemokratskim političkim formacijama koje Sporazum samovoljno tumače kao zalag obnove zajedničke države. Nakon teških riječi i neodmjerenih ocjena, od SDP-a i LS-a se očekuje odgovorno političko ponašanje i podrška tek vremenski i institucionalno prilagođenom ostvarivanju projekta o nezavisnoj državi. Ali će i DPS morati najzad da obrazuje pravu koalicijsku vladu, bez patronata nad "malim strankama", i zajamčiti bitno pokretanje procesa pozitivne transformacije crnogorskog društva i države.

Sporazum će podržati i demokratske srpske stranke, okupljene u DOS-u i oko njega. Nastojće ga rušiti ekstremno konzervativne političke formacije, koje su bile nosioci Miloševićevog režima, poput socijalista i radikala. Tako je portparol SPS-a odbacio Sporazum kao "najsramniji datum u historiji srpskog naroda", jer je njime razbijena SR Jugoslavija. Njihovi saučesnici u prethodnim, valjda "slavnim danima srpskog naroda", s istom ostrašćenosti odbacuju "protivustavni vid rekonstrukcije" odnosa Srbije i Crne Gore, a za novu državnu zajednicu tvrde da "nije ni konfederacija, ni država, ni ništa" (notorni V. Šešelj). I pravo je da Sporazum kojim se nepozivo ruši opaka velikosrpska tlapnja osuđuju najdesnije političke snage, koje bi srpski narod definitivno isključile iz evropske zajednice demokratskih država. Što ne odgovara socijalistima i radikalima, sasvim je sigurno u vitalnom interesu srpskog naroda.

Što je sada trebaju činiti crnogorski političari i građani da za tri godine dočekaju spremni referendum o punoj nezavisnosti?

Puna nezavisnost neizbježnost je i za Srbiju, a ne samo za Crnu Goru. Ponavljam, bitno je da se Evropa ovim aktom obavezuje da će priznati i jednu i drugu nezavisnu državu, da jamči njihov miran i siguran razlaz. No, nezavisna država, za svakog demokrata, samo je nužan, ali ne i dovoljan uvjet crnogorske i srpske demokratske perspektive. Odlučujuće je kakva država! Ovo prelazno razdoblje nije puka odgoda neminovnoga, nego i šansa koju treba iskoristiti za temeljnu demokratizaciju i liberalizaciju crnogorske države, za demontiranje nepodnošljivog sustava korumpirane vladavine, za ubrzavanje ekonomskih reformi, za uključenje u regionalne i evropske asocijacije. Uz snažnu podršku evropskih političkih i finansijskih institucija, očekujem postupan rast demokratskih potencijala u objema državama i njihovu suradnju u procesu političke, ekonomske i tehnološke modernizacije njihovih krajnje zapuštenih društava.

Summary

In the first part of his paper, the author presents several theses on dilemmas which the project of establishing full Montenegrin sovereignty encounters. The question arises whether Montenegro is in a position to accomplish its modern statehood on a full-scale in at least some constitutional framework of common federal state? This question implies another one: is there a possibility for a post-Yugoslav state to establish itself as a sovereign, democratic and federative. In the second part, the author gives an outline of an initial analysis in political-science terms of purpose and scope of the new constitutional agreement that has been reached on reconstruction of political and economic relations between Serbia and Montenegro.